

4. *Стороженко І. С.* Дніпропетровськ. Віхи історії // Грані. — 2000. — №1.
5. *Семененко В. И., Радченко Л. А.* История Украины. С древнейших времен до наших дней. — Х.: Торсинг, 1999.
6. *Державний архів Дніпропетровської області* (далі: ДАДО). — Ф. 2276. — Оп. 1. — Арк. 22.
7. ДАДО. — Ф. 2567. — Оп. 1. — Арк. 2.
8. ДАДО. — Ф. 2276. — Оп. 1. — Арк. 1.
9. ДАДО. — Ф. 2276. — Оп. 1. — Арк. 42.
10. ДАДО. — Ф. 2443. — Оп. 1. — Арк. 1.
11. ДАДО. — Ф. 2276. — Оп. 1. — Арк. 28.
12. ДАДО. — Ф. 2567. — Оп. 1. — Арк. 1.
13. ДАДО. — Ф. 2276. — Оп. 1. — Арк. 161.
14. ДАДО. — Ф. 19. — Оп. 4. — Арк. 52.
15. ДАДО. — Ф. 7. — Оп. 1. — Арк. 1489.

А. М. Вдовиченко, В. А. Нагайник

ІСТОРИЗМ — МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ВЗАЄМВПЛИВУ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ І ВЛАДИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Характерною ознакою інтелектуальності широких кіл населення в цивілізованих країнах світу є їх велика зацікавленість вітчизняною історією. Під історією розуміється об'єктивна дійсність в її розвитку, русі, тобто насичений діяльними силами і здібностями людей зв'язок минулого, теперішнього і майбутнього [1].

Оволодіння ж великими і правдивими знаннями історії інтелектуально розвиває людей. У незалежній Україні теж виявляється немалий інтерес громадян до історії, прагнення усвідомити шлях, пройдений народом, бажання навчитися розуміти закономірності історичного розвитку суспільства, бачити драматичні помилки і великі досягнення та вміти висновувати обґрунтовані думки на краще. Переконливо в даному зв'язку звучать міркування міністра освіти і науки України В. Г. Кременя: "... Вивчення історії не є самоціллю. Це необхідно для того, щоб розуміти логіку розвитку процесів, їх взаємодію, щоб брати уроки на майбутнє, навчитися робити загальногромадянські, загальноцивілізаційні висновки з історичного минулого" [2]. Хоча в історії різних часів не буває прямих

аналогій, схожі ж ситуації виникають часто, а головне — історія виявляє закони і закономірності суспільного розвитку. Історія — це велика вчителька життя, скарбниця людської мудрості, гігантське сховище безцінного плодотворного досвіду, повчальних уроків минулого, невичерпне джерело формування у наших людей наукового світогляду, виховання у них громадянського обов'язку, святого почуття патріотизму, національної самосвідомості, важливий інструмент згуртування нації.

Однак, на превеликий жаль, останнім часом з'явилося чимало наукових розвідок, автори яких потрапили свідомо чи несвідомо на стежку історичної міфотворчості. До речі, це спостерігається як у самій історичній науці, так і в рамках суспільних наук у цілому. Вчені-суспільствознавці нерідко стають заручниками деяких впливових навіть на державну владу політичних сил, на угоду їм допускають перекручення у своїх нових працях, вигадують небиліці тоді, коли потрібно робити правильні висновки з уроків історії для сучасної державної політики. Говорячи про взаємовплив інтелігентів-вчених і державної влади, треба зауважити, що в умовах трансформації українського суспільства дедалі помітніше стає відображатися давню відому з практики багатьох країн протиріччя між наукою і оточуючою владою політикою, а то й самою владою. Інтелігенти-вчені і наближені до влади політики живуть хоч і в пов'язаних між собою світах, але таких, що часто протистоять один одному, оскільки вони, як звичайно, виявляють протилежні цілі: вчені прагнуть до істини, певні політики — лише до влади та щоб довго втримуватися при ній, використовувати владу в інтересах своїх угруповань. Прикро, що на це протиріччя істини і якоїсь частини влади інтелігент-учений (історик, економіст, соціолог, політолог і т. ін.) із часом починає реагувати пристосуванням до обставин: іде на компроміс, робить поступки тим впливовим силам, що прагнуть стримувати, а то й глушити правду в інтересах цієї ненаукової і реально недержавної політики, бо державна політика повинна спиратися лише на науку історії і сама завжди бути науковою. Спостерігається з боку певних сил приниження ролі науки у розбудові незалежної Української держави, вплив їхньої наукоподібної політики на історію, інакше кажучи, виявляються дії такої політики проти історії.

На світанку незалежної Української держави здавалося, що на-

стає час, коли вже не буде ніяких підстав непокоїтися за наші суспільні науки. З упевненістю думалося, що вони відродяться в повному обсязі, у всіх складностях і суперечностях. Адже, виявляючи на основі дослідження фактів, подій, явищ, тенденцій, процесів закономірності суспільного розвитку, наука здатна допомогти виробити правильний політичний курс, запобігти упередженим, позбавленим об'єктивності, рішенням. Вона дає можливість найбільш об'єктивно оцінювати конкретні особливості кожного історичного моменту для того, щоб, усвідомлюючи зв'язки минулого і сучасного, правильно зрозуміти історичну перспективу, тенденції розвитку. Певна річ, досягти цього можна тільки використовуючи наукову методологію.

Найперший же із найважливіших і обов'язкових для дотримання методологічних принципів дослідження, вивчення проблем історичних, політичних, економічних, юридичних, інших наук — принцип історизму. Він займає провідне місце серед багатьох факторів, які визначають можливості, глибину й ширину пізнання людиною суспільства і самої себе. Основним у принципі історизму є підхід до кожного пізнаваного предмета (дійсності) з усвідомленням того, що він розвивається, “саморухається” (як любив говорити німецький філософ Г. В. Ф. Гегель), змінюється в часі, що абстрактної істини немає, істина завжди конкретна. Феномен історизму — це стиль мислення, стрижень пізнавальної активності людей [3].

Принцип історизму вимагає розгляду всіх суспільних явищ, подій, процесів у послідовності і відповідності з конкретно-історичними умовами, обставинами, у взаємозв'язку і взаємообумовленості, а також в їх розвитку і зміні, щоб бачити, як те чи інше явище суспільного життя виникло, які етапи у своєму розвитку пройшло, чим у кінцевому рахунку стало. Згідно з вимогами принципу історизму треба розглядати подію чи особу в цілому поточному відрізку часу, а не лише в один момент; не можна розглядати їх поза часовими вимірами. Неодмінною має бути перевірка окремих висновків й оцінок вивчення суспільних явищ уроками історії.

Для повного ж визначення принципу історизму буде недостатньою вимога дивитися на сучасне очима минулого, що минуле дає можливість зрозуміти сучасне. При усвідомленні того, що являє собою історизм треба враховувати і зворотний рух пізнавальної наукової думки. Іншими словами, не тільки сучасне пізнається з по-

гляду минулого, але й минуле пізнається з точки зору сучасного, якого маємо. Отож, пізнавальна наукова думка повинна рухатись від минулого до сучасного і від сучасного до минулого [4].

У новітній історії нашого народу знаменною подією переломного соціально-політичного значення стало здобуття Україною державної незалежності. І вже пройшло достатньо часу, щоб оцінювати цю подію, рухаючи пізнавальну наукову думку від минулого до сучасного і від сучасного до минулого. Якщо ж ця суспільно-політична подія в Україні призвела до серйозних помилок і свідомо негативних дій влади, до сталих кризових явищ в економічному і культурному житті, до зубожіння людей тощо, то незважаючи на те, хто брав у ній участь, чи простий народ, чи натхненна благородними прагненнями інтелігенція, — таку подію з точки зору сучасного треба поки що сприймати як соціально-політичну драму.

Із вищесказаного видно, що історизм служить основою оволодіння закономірностями суспільного життя. Принцип історизму включає в себе дослідження суспільних явищ у процесі виникнення, становлення і розвитку, в органічному зв'язку з умовами, що їх породили.

Продовжуючи оцінювати принцип історизму, важливо відзначити, що цей принцип розглядає суспільні явища в аспекті як минулого, так і майбутнього [5]. Він дає також можливість передбачати майбутнє, зокрема, зміни в суспільстві, в економічній, політичній, юридичній системах тощо. Врешті-решт його застосування тільки й може принести позитивні результати як для науки самої, так і для практики господарювання.

Звернімося до конкретних прикладів, котрі мають не тільки теоретичне, але й практичне значення. Відомо, що ринкова економіка виникла давно й у своєму розвитку пройшла декілька етапів. На якому етапі вона перебуває сьогодні в розвинутих країнах? До якого типу економіки, соціально-економічної системи має прийти Україна після трансформаційних процесів? Один лише перелік цих та інших вельми важливих питань говорить про їх складність і значимість. Одначе вирішити їх або підійти близько до їх вирішення, на наш погляд, можна тільки застосовуючи наукову методологію, в рамках котрої принцип історизму займає одне із першорядних місць. Тому зовсім не випадково, що велика кількість як українських, так

і зарубіжних вчених дедалі частіше торкаються цих питань. Серед українських вчених передусім можна назвати Білоруса О., Богиною Д., Галицю І., Волинського Г., Лукінова І., Кредісова В., Жада-на І., Чечетова М.; з учених близького зарубіжжя — Богомолова О., Вороніна А., Баскакову М., Осадчу І.; з-посеред вчених Заходу — Гельбрейта Дж., Самуельсона П., Стігліца Дж., Нордхауса В., Гейлб-ронера Р., Тароу Л. та ін.

Ми ж у своїй статті поставили за мету, зважаючи на останні досягнення думки вітчизняних і зарубіжних вчених, показати, що саме застосування принципу історизму дає змогу наблизитися до наукового розуміння своєрідності даного етапу розвитку і тільки на цій основі слід розробити модель неухильного соціально-економічного зростання в Україні.

Не секрет, що в основу економічних реформ в Україні були по-кладені рекомендації “Вашингтонського консенсусу”. Суть таких реформ, котрі стали проводитися на базі рекомендацій “Вашингтон-ського консенсусу”, ніби полягає в тому, що “ринок і тільки ринок усе поставить на місце”, сам по собі без втручання держави забез-печить успішний розвиток економіки, створить умови для вирішен-ня соціальних проблем. Насправді ж вони не виявилися науково обґрунтованими і фактично провалилися. Чому?

Справа не тільки в тому, що не може бути однієї-єдиної універ-сальної для всіх країн моделі розвитку і, звичайно, — не в різних підходах до приватизації чи строків її проведення, хоча й це дуже важливо. Стан речей, на наш погляд, у позаісторичному підході до місця і ролі держави в регулюванні економікою, яку вона почала певною мірою відігравати вже з кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Сьогодні з повною впевненістю можна констатувати, а практика це підтверджує, що ринковий господарський механізм у його кла-сичній формі як саморегулюючий і самонастроюючий, полишений самому собі, не те що не вирішує ряд надто важливих соціально-економічних питань, а, навпаки, за висловом відомого американсь-кого вченого-економіста і громадського діяча Стігліца Дж., залишає “... великій кількості людей мало ресурсів для виживання” [6].

Критикуючи прихильників ринкового фундаменталізму, котрі вважають, що встановлення прав приватної власності і ринкових відносин автоматично призводить до рівноваги, той же Стігліц Дж.

зауважує, що такі твердження свідчать про “позаісторичний підхід до дослідження тих чи інших явищ”, про “грубі похибки в теорії” і “фундаментальне нерозуміння процесів, котрі відбуваються” [7].

Можна погодитися з авторами, які обстоюють ідею “другого винайдення держави”, котрі називають це явище “головною подією нового століття” (Стігліц Дж., Мільнер Б. та ін.).

Хотілося б при цьому зауважити, що не можна гіпертрофувати ні роль держави, ні роль ринку. Мова йде зовсім про інше, саме про те, що на даному історичному етапі розвитку найбільш прийнятним є механізм господарювання, в якому поєднуються дві засади, саме поєднуються, а не протиставлені одна одній: план і ринок. Ось чому ми виступаємо проти позаісторичного, одностороннього підходу до аналізу, котрий фіксується у твердженнях прибічників неоліберально-кон’юнктурного напрямку: “альтернативи ринку немає”; “план або ринок”. Нам уявляється, а життя потверджує, що ж одна із сторін (план чи ринок) сама по собі не відображає нині суті процесів, які реально відбуваються в суспільному виробництві. Повинно йтися про поєднання двох, на перший погляд виключаючих одна одну, засад. Можна сперечатися про міру поєднання, але не про його відсутність. Саме про це говорять представники цілого інституціонального напрямку в економічній теорії. Так автори книги “Економіка для всіх” Гейлбронер Р., Тароу Л. пишуть: “... Ми вбачаємо в державному секторі цілком необхідне доповнення до приватного сектора, розглядаючи, таким чином, поступ історії, як процес, котрий поволі розмиває, або усуває різницю між ними” [8]. Перед цим: “Планування виникає при капіталізмі, щоб забезпечити суспільні інтереси, які не може реалізувати ринок сам по собі, або відшкодувати збитки викликані самим його існуванням” [9]. Кейнс Дж. образно зауважив, що “саморегулюючий ринок за руки нас не візьме і до вершини прогресу не поведе” [10]. Стігліц Дж. запевняє, що він “завжди обстоював збалансований погляд на роль держави, визнаючи обмежування і провали як ринкового механізму, так і держави, але завжди припускаючи, що вони діють спільно, на умовах партнерства... причому точні рамки цього партнерства визначаються по-різному для різних країн залежно від рівня їхнього політичного й економічного розвитку” [11]. Відмова ж від активної участі держави в регулюванні економікою, розраховуючи на те, що

ринок “все поставить на місце”, об’єктивно спричиняє посилення стихійних процесів, розширення тіньового сектора. Очевидно, що таке становище багате на соціально-економічні наслідки і дезорганізацію суспільних процесів у цілому. І ніякі заходи чисто адміністративного характеру не вирішать дану проблему.

Сьогодні економіка більшості розвинутих країн світу ґрунтується на різноманітності форм власності (“змішана економіка” з величезною часткою соціалізації). У цих країнах не тільки не існує класичного ринку, як саморегулюючої і самонастроюючої системи, а, навпаки, усі форми відносин, в тому числі і “чисто ринкові”, давно налагоджені і “підпорядковані” державі.

Досвід зарубіжних країн демонструє активну роль держави у формуванні й забезпеченні функціонування соціально-економічної системи і її господарського механізму. При цьому роль держави особливо підвищується в перехідний період. Характерним є в даному сенсі досвід Японії і США.

Японія повоєнного періоду може стати прикладом побудови оптимального варіанта економічної системи, відміною рисою котрої і був високий ступінь державного втручання в економіку і впровадження специфічної форми організації бізнесу — так званого “групування”. Цікаво, що ця модель знайшла своє відображення в розробленому і прийнятому семирічному плані (1979-1985 рр.) і особливо в його розділі “За створення суспільства добробуту”. З точки зору аналізованої нами проблеми можна твердити, що по суті в даній моделі держава виступала як найважливіша складова частина економічної системи. Саме — складова частина. Так щорічні програми державних інвестицій досягали 50% видатків центрального бюджету. Одночасно найбільшу владу набули міністерства, безпосередньо пов’язані з регулюванням економіки (міністерство фінансів, міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості), а крім того особлива роль належала Банку Японії. Найхарактерніша риса економічної системи — це органічно властивий їй механізм оперативного державного втручання в діяльність підприємств, відомий під назвою “адміністративного керівництва”. Звідси і поєднання, і злагоджені дії уряду, державного апарату і приватного бізнесу. При цьому об’єктом прямого регулювання стали такі важливі параметри господарської діяльності приватних підприємств, як інвестиції

та їх фінансування, виробничі потужності, асортимент продукції, ціни. Усе це й обумовило надзвичайно жорстку регламентацію всього економічного життя країни. Не випадково на Заході з'явилася ідея про Японію “як єдине акціонерне суспільство” [12].

Досвід Японії лише потверджує те, що в специфічних, історичних умовах вибрана правильна модель розвитку стає могутньою продуктивною силою. Проте він (досвід) показав й інше: дана система (модель розвитку) ефективна в конкретних умовах і на конкретному етапі розвитку країни. Адже “японське чудо” закінчилося в 90-х рр. і самі японці говорять про 90-ті рр. як про “втрачені 10 років”. Нині, на початку XXI ст., Японія перебуває на шляхах пошуку нової моделі розвитку. Це ж і є не що інше, як використання принципу історизму в теорії пізнання й відбиття його у практиці господарювання.

Високу роль держави у формуванні і забезпеченні функціонування нового механізму господарювання продемонстрували й США в особі їхнього президента Ф. Рузвельта. Згідно з його “Новим курсом” велика увага приділялася координації й управлінню з боку держави і особливо в такій галузі, як сільське господарство. Тільки за 1933-1938 рр. було створено більше десяти самостійних чи тих, що входили в структуру міністерства, сільськогосподарських організацій. Поряд із цим було розроблено програми регулювання продовольчого ринку: субсидованого розподілу продуктів харчування, пільгових кредитів, експортних субсидій, контролю за виробництвом і підтриманням цін, страхування сільгоспкультур. Восени 1942 р. було введено нормування розподілу сільськогосподарської техніки між фермерами й встановлено контроль над рівнем прибутків. Ці функції були покладені на міністерство сільського господарства. У 1973 р. уряд США перейшов від паритетних цін до цільових, котрі гарантували рентабельність фермерським господарствам. Крім того стали здійснювати компенсаційні платежі, в тому числі й на випадок стихійних лих. Як бачимо, в США було розроблено складний, але ефективний механізм державного регулювання зі змішаним і тісно взаємопов'язаним поєднанням планових і ринкових засад.

Таким чином тільки використання принципу історизму в дослідженні історичних, соціально-економічних і державно-правових

явищ та формування на цій основі взаємозв'язку (взаємовпливу) наукової інтелігенції і влади для вироблення на даному етапі певної, визначеної політики сприятиме просуванню України до стабілізації і процвітання. Тим же представникам науки і практики господарювання, котрі підходять до дослідження односторонньо і бачать у ринковому і тільки ринковому механізмі господарювання ідеал, хотілося б нагадати слова видатного американського вченого, лауреата Нобелівської премії Самуельсона П. про те, що “ринковий механізм далекий від ідеалу, отже уряду часто доводиться застосовувати свою владу для того, щоб виправити вади ринку. І тільки поєднання ринкової конкуренції з державним регулюванням і соціальним захистом дозволить створити стабільне суспільство. Інакше ж, аморально гордитися економічною ефективністю, якщо вона не доповнюється соціальною справедливістю” [13].

Література:

1. *Современный философский словарь* /Под общ. ред. д-ра. филос. наук, проф. В. Е. Кемерова. — М.; Бишкек; Екатеринбург, 1996. — С. 246.
2. *Рябоконт Л.* Актуальне інтерв'ю Міністра освіти і науки України В. Г. Кременя // *День*. — 2002. — № 53. — 22 березня. — С. 18.
3. *Завальнюк В.* Принципи і метод історизму в загальній теорії держави та права: динамізм і перспективи розвитку // *Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць*. — Одеса: Юрид. л-ра, 2001. — Вип. 12. — С. 314.
4. *Сурілов О. В.* Теорія держави і права. — Одеса: Астропринт, 1998. — С. 18.
5. *Філософський словарь* /Под ред. И. Т. Фролова. — М.: Политиздат, 1991. — С. 170-171.
6. *Стиглиц Дж.* Глобализация: тревожные тенденции. — М.: Мысль, 2003. — С. 150.
7. *Там же*. — С. 172.
8. *Гейлбронер Р., Тароу Л.* Економіка для всіх. — Львів: Просвіта, 1995. — С. 231.
9. *Там же*. — С. 230.
10. *Кейнс Дж.* Анатомия экономической классики: В 2 т. — М.: Мысль, 1993. — Т. 2. — С. 367.
11. *Стиглиц Дж.* Глобализация: тревожные тенденции. — М.: Мысль, 2003. — С. 255.
12. Див. про це докладно: *Баскакова М.* Японская экономическая модель // *МЭ и МО*. — 2004. — № 1. — С. 100-101.
13. *Самуельсон П., Нордхаус В.* Экономика. — М.; С-Пб; К.: Издательский дом Вильямс, 2000. — С. 270-271.